

DE EERSTE ZUIDAFRIKAANSE VROU KWAM UIT DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN*

In juli 1575 werd de stad Oudewater in Nederland door de Spanjaarden belegerd. Slechts vier vendels, een Hoogduits, twee Waalse en een Schots, die samen nog geen 400 man sterk waren verdedigden de stad. Het aantal weerbare poorters was nog kleiner.

De 19de werd de stad door de Spaanse belegeraar ingenomen. De soldaten van landvoogd Requesens drongen plunderend en moordend door de nauwe steegjes. Vooral op de protestantse predikanten handen zij het gemunt.

De predikant van Oudewater werd buiten de stadsmuren opgeknoopt nadat men zijn zoon voor zijn ogen had omgebracht.

De predikant van de Waalse hulptroepen bracht het er dank zij een list beter af. Onder de valse naam van Jean Taffin kon hij vrijgekocht worden. Na vijf weken gevangenis slaagde hij er in zich opnieuw bij het leger van de Prins van Oranje te voegen.

Deze Waalse predikant was Chrétien de la Queillerie, grootvader van Maria van Riebeeck.

Wij vinden dit kleurrijk verhaal in "Les Guerres de Nassau", dat in 1616 te Amsterdam verscheen van de hand van Guillaume Baudart van Deinze in Vlaanderen.

Ongeveer tien jaar na deze feiten ontmoeten wij de naam van Chrétien de la Queillerie opnieuw in een ander document, dat geciteerd wordt in de "Histoire des églises Wallonnes". Het betreft een rekeningspost in de boekhouding van de protestantse gemeente van Utrecht. In deze passage wordt gezegd: "Christiaen de la Queillerie geboren van Zelle geweest hebbende in Vlaenderen eerst dienaer des woorts ende nu leser ende schoolmeester in de walsche gereformeerde gemeente betaelt de somme van twaelff ponden hem by den Rade toegevoucht tot vervallinge van zyn huyschuer ende nootdruft blyckende by ordonnantie van date den XXVII January anno 1584 met quitantie daer toe dienende Inhoudende die voirn. somme van XII L".

Op verzoek van de synode van Gent was Chrétien de la Queillerie op kosten van de Utrechtse gemeente aldaar belast met de zielzorg van de Waalse vluchtelingen.

Dit document is meteen ook het enige dat een verwijzing bevat naar de afkomst van Chrétien de la Queillerie.

Inderdaad, niettegenstaande het feit dat wij hem vanaf 1572 (hij was toen 29 jaar oud) bijna op de voet kunnen volgen, weten wij niets over zijn jeugd.

In 1572 duikt hij namelijk op te Armentiers, een kleine plaats in Noord-Frankrijk, nabij de huidige Belgische grens, die toenmaals deel uitmaakte van het graafschap Vlaanderen.

* Suidelike Nederlande is die gebied wat vandag min of meer die koninkryk België vorm. Die Belgiese staat het in die tweede kwart van die vorige eeu tot stand gekom.

Het huis Egelantiersgracht 98 te Amsterdam (genaamd „De Samaritaan”). Hier woonden de jonggehuwden vóór hun historische afreis op zondag 24 december 1651. Hier werden hun twee eerste kinderen geboren waarvan er een stierf. Van hieruit ondernam Jan van Riebeeck reizen naar Groenland en West-Indië terwijl Maria alleen achterbleef.

Hij treedt er voor het eerst op als predikant nadat hij het katholiek geloof had afgezworen. In het testament dat hij op 4 oktober 1631 opstelde dankt hij inderdaad God omdat hij hem "a retiré des profondes ténèbres d'idolâtrie (en quelles j'estois plongé) et amené à la lumière de l'Evangile et fait participant de la doctrine se salut de la quelle j'estois entièrement indigne" (vert. dat hij hem uit de diepe duisternis van de afgodenverering heeft gered (waarin hij gevallen was), om hem op te leiden naar het licht van het Evangelie en hem deelachtig te maken aan de heilsleer die hij volledig onwaardig was).

Toen de Hertog van Alva zijn schrikbewind instelde ontvluchtte Chrétien de la Queillerie deze plaats om uit te wijken naar Engeland van waaruit hij naar de Nederlanden terugkeerde waar hij te Oudewater, zoals wij reeds zagen, ternauwernood aan de dood ontsnapte.

In 1578 vinden wij hem terug in Zuidelijke Nederlanden als predikant te Bondue.

In 1581 wordt zijn aanwezigheid gesignaleerd op de Synode van Antwerpen waar de Waalse gemeenten hun "Confession de Foy" (vert. geloofsbelijdenis) opstelden.

Door deze synode wordt hij op 15 maart 1581 naar Oudenaarde gezonden om aldaar een kerk op te richten.

Hij kan dit plan niet ten uitvoer brengen want in 1582 wordt deze stad door de troepen van de hertog ingenomen. De gemeente werd ontbonden en Chrétien de la Queillerie wordt nu naar Gent gestuurd, waar de protestantse gemeenschap en de predikant op voet van oorlog leefden.

In maart 1583 werd het geschil bijgelegd en Chrétien de la Queillerie trok zich met zijn gezin terug te Utrecht waar zich reeds een kleine kolonie vluchtelingen uit het Antwerpse had gevestigd. Hij was er predikant, maar ook schoolmeester van de Waalse gemeente. Uit deze periode dateert het document dat wij reeds citeerden.

Korte tijd later wordt hij aangesteld tot legerpredikant, voor de "compagnies wallonnes du régiment du seigneur comte Philippe de Nassau" (Waalse compagnies van het regiment van de heer graaf Philip van Nassau).

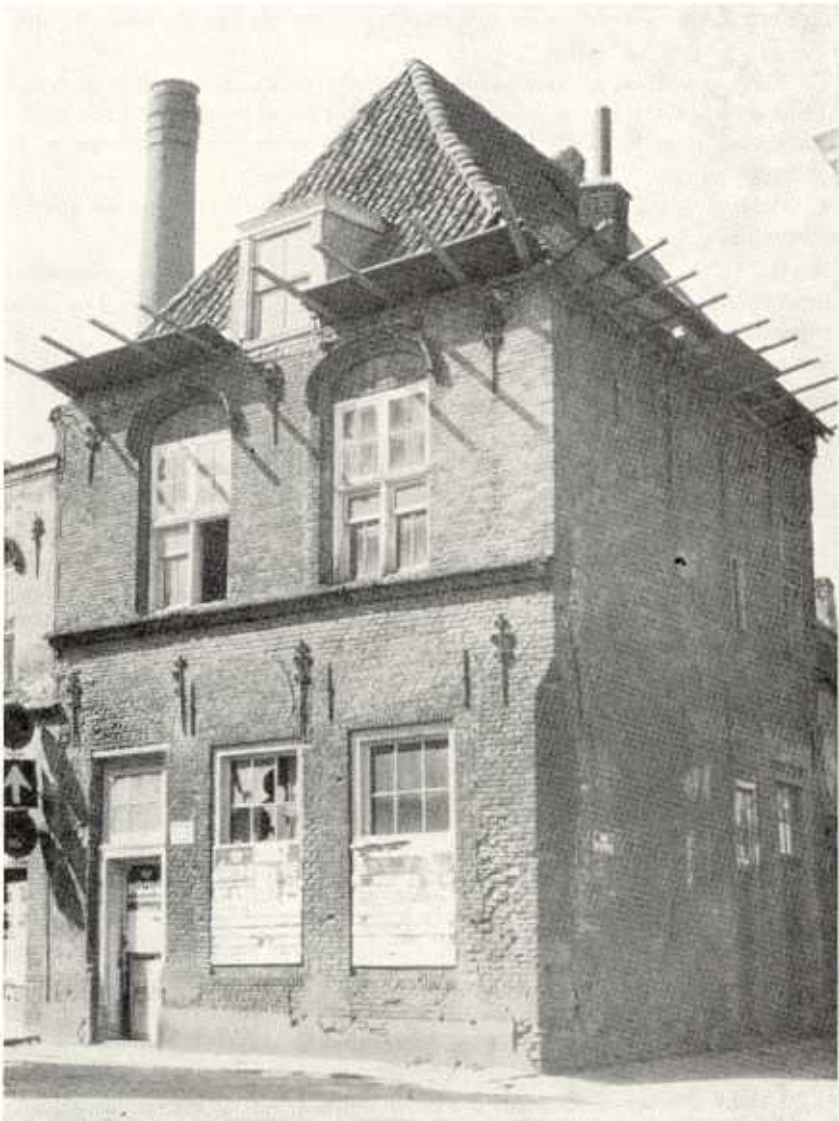
In deze hoedanigheid zien wij hem te Arnemuiden in Zeeland, te Lillo boven Antwerpen, te Bergen op Zoom en te Dordrecht. Ook werden er onderhandelingen gevoerd om Chrétien de la Queillerie te doen aanstellen als predikant te Rotterdam. Deze post zal later aan zijn zoon toevertrouwd worden.

Ondanks zijn reeds gevorderde leeftijd wordt Chrétien de la Queillerie, nog steeds als veldpredikant, naar het belegerde Oostende gestuurd in 1602. Hij zal het er acht maanden volhouden.

Bij zijn terugkeer in het Noorden werd hij betrokken in de godsdienst-twisten tussen Calvinisten en Remonstranten over de predestinatie. In 1618 werd hij door de Waalse Synode uitgestoten doch in hetzelfde jaar door de Synode van Middelburg weer aanvaard. De 88 jaar oude predikant laat zich op 22 mei 1630 nog inschrijven als student aan de theologische

faculteit van Leiden. De datum van zijn overlijden schijnt niet bekend te zijn.

Uit het tweede huwelijk van Chrétien de la Queillerie, met een zekere Maria Polle, werd in 1589 te Dordrecht, Abraham de la Queillerie geboren, die zich Abraham Quevellerius Dordracenus liet noemen, en die de vader

Zo ziet het van Riebeeckhuis te Culemborg in Nederland er thans uit.

is van Marie de la Queillerie, zoals deze zich opnieuw laat inschrijven bij haar huwelijk met Jan van Riebeeck, dat op 28 maart 1649 te Schiedam werd afgesloten.

Deze Abraham de la Queillerie, die ook predikant was, huwde met een Belgische emigrantendochter, Maria du Bois, in december 1593 onder de naam "Mariken" te Dordrecht gedoopt. Haar vader Noé du Bois, stamde uit een Waalse officierenfamilie, en was commandant en kapitein-majoor, zoals wij leren uit de geschriften van Jan van Riebeeck zelf.

Abraham de la Queillerie was predikant te Rotterdam, hij bediende er de kleine tempel der Walen, doch hij was tevens bedienaar van de Hervormde Kerk. En men vermeldt dat hij zowel in het Frans als in het Nederlands preekte. In de Grote Kerk te Rotterdam kan men vandaag nog de preekstoel zien van waarop Abraham Quevellerius zijn gemeente voorging. In het Rotterdam uit die dagen was een vijfde van de bevolking uit Vlaanderen en Brabant afkomstig.

Op 28 oktober 1629 werd Maria de la Queillerie te Rotterdam geboren.

Van Armentiers in 1572, hebben wij de afstamming van Maria van Riebeeck kunnen volgen. Historische documenten en feiten laten het ons toe bijna van jaar tot jaar het levensbericht op te stellen, eerst van Christiaan of Chrétien, dan van Abraham en later van Maria. Wij weten dat zij haar jeugd te Leiden en Schiedam doorbracht, dat zij evengoed Frans als Nederlands sprak, dat zij vroeg haar vader verloor en dat zij te Schiedam in het huwelijk trad met Jan van Riebeeck. Wij weten ook dat zij hun eerste huwelijksjaren doorbrachten te Amsterdam, en wel in het nog bestaande huis, nummer 98, op de Egelantiersgracht, dat zou verdienen omgebouwd te worden tot een Jan en Maria van Riebeeckmuseum in het hart van het stamland Nederland!

En wij weten ten slotte ook dat Maria, samen met haar man, op 6 april 1652 (van Riebeeck dag!) bij de Kaap de Goede Hoop arriveerde. Daar zullen zij samen tien jaar lang verblijven . . .

Zij was de eerste Blanke vrouw aan de Kaap.

En hier stellen wij de vraag: was de eerste Zuidafrikaanse vrouw een Zuid-Nederlandse?

Wij kunnen deze vraag beantwoorden als wij het mysterie ontsluiëren dat de geboorte van Chrétien de la Queillerie omringt.

Het Utrechtse document leert ons dat hij "geboren van *Zelle* in Vlaenderen" was.

Welnu een plaats van die naam bestaat er niet in Vlaanderen. Wel treft men *Zele* aan in Oost-Vlaanderen. Doch dan is het moeilijk te verklaren dat Maria's grootvader een Picardische naam draagt (het particule "de le" of "dele" is namelijk typisch voor Picardië). En dan zou het ook onwaarschijnlijk zijn dat Chrétien de la Queillerie, uit een Vlaamse stad afkomstig, zou aangesteld worden, tot predikant van de Waalse vluchtelingen.

Wellicht is "Zelle" een vernederlandste vorm voor het Franse "*Celles*". Deze naam treft men elf maal aan in Frankrijk (in de departementen

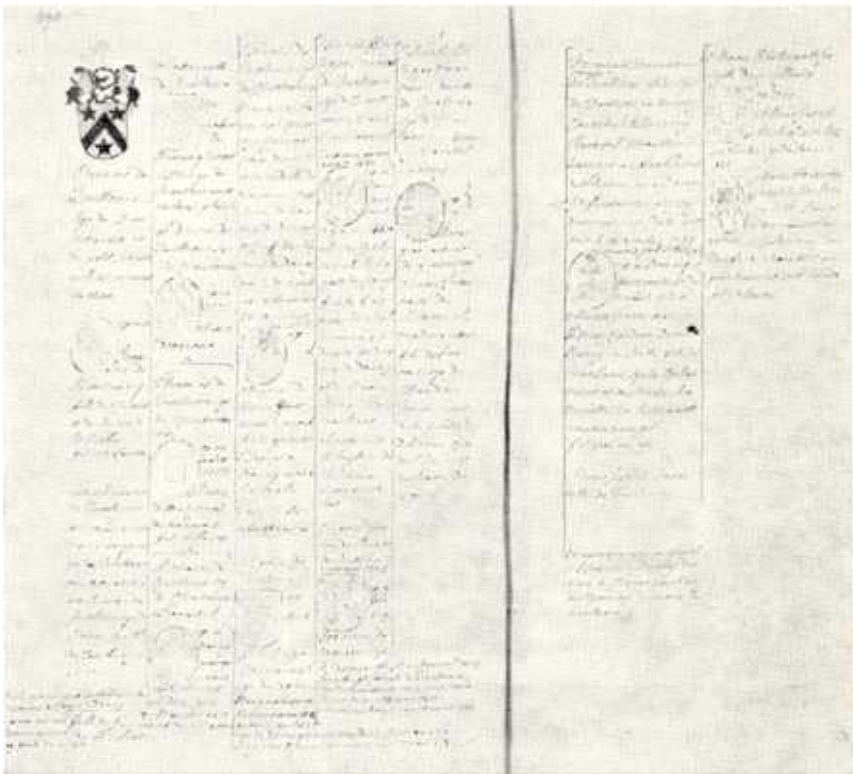
Ariège, Aube, Cantal, Charente, Dordogne, Hérault, Lot et Garonne, Haute Marne, Puy de Dôme, Deux Sèvres en Vosges) en drie maal in België (in de provincies Luik, Namen en Henegouwen).

Onze voorkeur gaat naar de plaats Celles bij Doornik in de Belgische provincie Henegouwen.

Wij hebben daar verschillende redenen voor.

Wij zouden eerst en vooral kunnen aanstippen dat Celles bij Doornik (Tournai in het Frans) op slechts een goede 35 km verwijderd ligt van Armentiers waar de 29 jarige Chrétien zijn predikantenloopbaan aanvangt.

In de tweede plaats zouden wij er op kunnen wijzen dat er te Celles bij Doornik volgens de protestantse archieven een actieve gemeente bestond. De Belgische hoogleraar, prof. L. G. Polspoel, noemt het Celles uit die tijd een brandpunt van Calvinisme en een bakermat van predikanten.

Fac-simile van het document van de verzameling Félix-Victor Goethals dat berust in de Handschriftenafdeling van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. In dit document ziet men onder meer de verschillende wapenschilden van de familie de la Quellerie de Chantraine. Men zal opmerken dat Maria's wapenschild anders is.

Vermits wij positief weten dat Chrétien de la Queillerie van het katholicisme naar het hervormd geloof overging, schijnt Celles wel een aangewezen plaats om dergelijke overgang in de hand te hebben gewerkt.

Wij hebben nog een derde argument, dat wij halen uit het feit dat Chrétien de la Queillerie tweetalig was. Celles ligt namelijk halfweg tussen Doornik in het Franssprekende deel van België en Ronse in het Vlaamssprekende deel en op een paar kilometer van Avelgem, d.w.z. op de taalgrens. Zo komt het dat Chrétien de la Queillerie achtereenvolgens in Vlaamse steden en voor Waalse vluchtelingen optreedt, dat zijn zoon Abraham beurtelings in het Frans en het Nederlands predikt en dat zijn kleindochter Maria nog zeer goed Frans sprak.

Wij hebben evenwel nog een vierde argument. Celles behoorde lange tijd tot het aartsbisdom Kamerijk (Cambrai in het Frans) en maakte deel uit van Picardië. Dit verklaart het Picardische particule ("de le" of "dele") dat wij in sommige schrijfwijzen van de naam terugvinden. En — dit is ons hoofdargument — vanaf 1310 vinden wij de naam in Picardië, als aan de Franse zijde. Het is dus niet alleen een naam met een Picardische klank maar een naam die in Picardië voorkwam.

Er is ook een tak van de familie de la Queillerie, die grafelijke voorrechten bezat; en te Lambersart, bij Rijsel (Lille in het Frans) op de plaats, waar in het begin van deze eeuw de kerk van deze gemeente werd gebouwd, bevond zich het slot van de Queillerie!

In Picardië bestond dus het leengoed de la Queillerie (op diverse wijzen gespeld); wij treffen er een grafelijke tak aan en de naam komt er sinds 1310 tot op onze dagen voor!

Want, weliswaar anders gespeld en geschreven, de familie van Maria's vader leeft nog voort, zowel in België als in Noord-Frankrijk.

Zo hebben wij de gelegenheid gehad om kennis te maken met Ridder Lacoste uit Lambersart (de plaats van het leen!) en met Pierre Géhot te Brussel, die langs moederszijde afstammelingen zijn. De naam wordt evenwel Delecoeuillerie gespeld. Pierre Géhot heeft overigens een uitgebreide studie gewijd aan de oorsprong van zijn familie.

Kan er te Celles nog iets teruggevonden worden? Op deze vragen moeten wij ontkennend antwoorden. Archiefstukken uit de bewuste periode zijn er niet meer. Ze zijn verdwenen of verbrand, doch mogelijk worden er te Rijsel (Lille) of Le Cateau (ook in Noord-Frankrijk) nog documenten bewaard die opheldering kunnen brengen. Wel troffen wij te Celles een "rue de la feuillerie" aan (de la feuillerie straat). Doch het lijkt onwaarschijnlijk dat deze naam via een vervorming in "queuillerie" van "queillerie" zou afstammen.

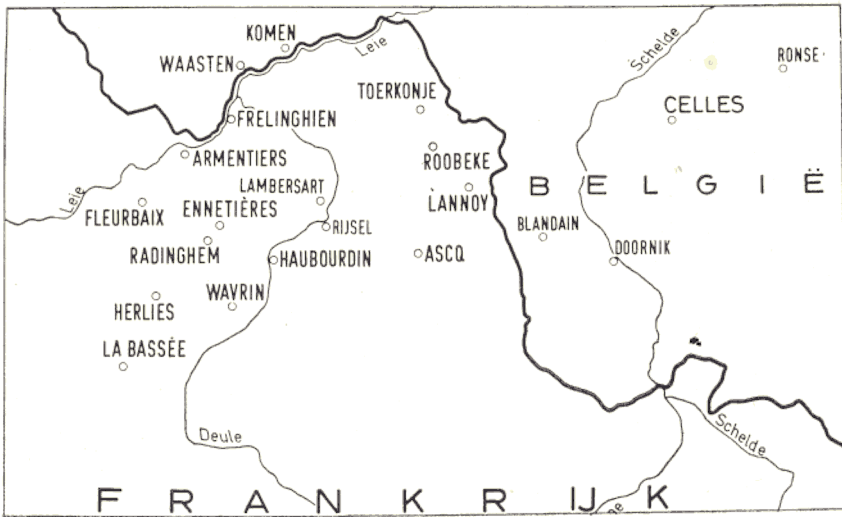
Uit de tijd van Chrétien de la Queillerie (geboren in 1543) bestaan nog de toren van de St Christophe kerk en de schandpaal, die zich buiten de dorpskom midden het veld bevindt. Doch wij weten dat Chrétien de katholieke kerk de rug toekeerde en dat hij aan de schandpaal ontsnapte ...

Zoals wij reeds zeiden, heeft Pierre Géhot uitgebreide opsporingen ondernomen in verband met de afstamming met de tak der "de le Quellerie de Chantraine", waartoe hij behoort.

Wij drukken overigens hiernaast het fac-simile af van een document dat berust in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel en dat als eerste van de naam Simon de Quellerie aangeeft, die in 1310 kapitein van Kamerijk (Cambrai) was, en als laatste van de naam François-Emmanuel, graaf de Quellerie, geboren te Dowai (Douai) op 3 februari 1711, overleden op 3 juli 1783, begraven met monument in St Jacob te Dowai.

Dit is één tak van de familie.

De archieven van Lille (Rijsel) bezitten evenwel documenten met betrekking op families en personen die de naam dragen van Cueillerie,

de la Coeuillerie, de Coeuillerie, de (le) Cueillerie, de (la) Cueillerie, de Quellerie (le of la), de la Cuvellerie, de la Caulerie, om niet te spreken van Quevellerius of Querellerius en nog meer verlatijnste vormen.

Volgens Pierre Géhot kan men deze namen opsporen in diverse plaatsen, vb. te Waasten, Komen en Blandain in België, en verder te Armentiers (Armentières in het Frans), Ennetières, Fleurbaix, Radinghem, Wavrin, Herlies, La Bassée, Haubourdin, Frelinghien, Toerkonje (Tourcoing), Rooebeke (Roubaix), Lannoy, Ascq, Eswars, St Aubert, enz. . . . Men vindt deze namen terug in doopakten, notariële akten, op grafmonumenten, enz.

Géhot citeert ook het werk "Histoire de Lambersart" (geschiedenis van Lambersart) van Goard en Grimonprez (Rijsel 1911) waarin staat te lezen dat het leengoed "La Cueillerie" vanaf 1392 vermeld wordt en dat het burggravelijke voorrechten bezat.

De laatste eigenares van het kasteel van Lambersart was Louise, Auguste, Elisabeth, Marie, Colette de Montmorency. Tijdens de Franse Revolutie werd het goed verbeurd verklaard en naderhand verkocht.

Samen met Pierre Géhot willen wij ook nog aanstippen dat de eerste bijeenkomst van de Unie van Atrecht (Arras in het Frans) op het kasteel van Lambersart plaat greep!

Het was evenwel nie mogelijk, schrijft Pierre Géhot in het artikel dat hij aan de afstamming van zijn familie wijdde in "Nieuws uit Zuid-Afrika" (uitgave van de Zuidafrikaanse Ambassade te Brussels — juni 1965), uit te maken of het leengoed aan de oorsprong van de naam lag.

Vermeldingswaardig is ook dat Pierre Géhot op het spoor kwam van een andere Marie de la Queillerie, die volgens een document dat in de archieven van Le Cateau berust, in 1586 het protestantisme afzwoer en naar het katholiek geloof terugkeerde. Haar verzoek werd door Louis de Berlaymont ingewilligd.

In 1586 was Chrétien de la Queillerie veldpredikant van de Waalse regimenten van de Prins. Was deze Marie een zuster of een andere aanverwante? Waren zij wellicht samen naar het hervormd geloof overgegaan? Werden zij beiden op latere leeftijd opnieuw door de grote levensvragen aangegrepen, met het gevolg dat zij naar hetatholicisme terugkeerde, terwijl hij worstelde met de predestinatieleer.

Dit alles zijn slechts gissingen.

Er zijn evenwel voldoende elementen aanwezig om te concluderen tot de Zuid-Nederlandse afstamming van Maria van Riebeeck.

Paul H. van Molle.

BOEKE ONTVANG VIR BESPREKING

Fourie, J. F., Roos, J. G., Boshoff, Dr. H. C.:

- (a) *The Story of My Country*, History Std. 3; 63c., pp. 136; Voortrekkerpers, Johannesburg, s.j.
- (b) *The Story of My Country*, History Std. 4; 68c., pp. 168; Voortrekkerpers, Johannesburg, s.j.
- (c) *The Story of My Country*, History Std. 5; 85c., pp. 238; Voortrekkerpers, Johannesburg, s.j.

Griffiths, N. E. S.: *Studying History, A Practical Handbook*; 3/6, pp. 38, Methuen and Co. Ltd., London, 1966.

Lloyd, A.: *The Year of the Conqueror*; R3-20, pp. 243; Longmans, London, 1966.

Roos, Hans (Translated from the German by J. R. Foster): *A History of Modern Poland, from the foundation of the State in the First World War to the present day*; 42/., pp. XII, 303; Eyre and Spottiswoode, London, 1966.

Saron, Gustav: Morris Allexander, parliamentarian and Jewish Leader, A Memorial Lecture on the 20th anniversary of his death; pp. 33, South African Jewish Board of Deputies, 1966.

Van Jaarsveld, F. A.: *Geskiedenis as skoolvak*; R1-45, pp. 124; Voortrekkerpers, Johannesburg, 1966.